

Haldokló falvak

Elkerülhetetlen a kistelepülések elnéptelenedése?

„Nagy vihart kavart felvetésem a „települési eutanáziáról”, a falvak elmúlásának tudomásul vételéről, sőt – egyes esetekben – aktív támogatásáról. Ahogy a települések létrejötté egy népesedő társadalomban természetes volt, ugyanígy a felhagyásuk, felszámolásuk is természetes lehet egy népességében fogyó társadalomban. A lakosság el-, illetve áttelepítésének nemcsak nagyüzemi és erőltetett módszerei vannak, hanem emberi, önkéntes és jó megoldást nyújtó változatai is. Célszerű lenne a finn gyakorlatot tanulmányozni.”

A II. Nemzeti fejlesztési terv részeként vitasorozat indult szakértők és a véleményformáló sajtóorgánumok bevonásával, „Dinamikus településrendszer” címmel a hazai településrendszer jövőképeiről, a 2007–2013 között kívánatos fejlődés irányairól. A munkaközi tervezetről rendezett szakmai-társadalmi egyeztetésen és az azt követő munkabizottsági ülésen elhangzott hozzászólásaim többekben élénk reakciót váltottak ki. Az idő rövidsége miatt mindkét szer igen tömören és sarkosan fogalmaztam, ezért a félreértések elkerülése érdekében a következőkben részletesen is kifejttem a dokumentáció egyes kérdéseiről alkotott véleményemet, melyek helyenként inkább kérdések, mintsem szilárd állítások.

Az első, amire szeretném felhívni a figyelmet, hogy az Európai Unió több országában az elmúlt időszakban a helyi, települési önkormányzatok radikális átszervezésére került sor. Ennek lényege a települési önkormányzatok számának erőteljes csökkentése. Az okokra a részletek ismerete híján csak következtetni tudok. Sejtésem szerint a túlzottan felaprózódott önkormányzatok képtelenek a sokszorosára nőtt közösségben és az egyre összetettebbé váló életben a versenyképességre

és önmaguk minőségi képviselőjére. A néhány tucat, vagy egy-kétszáz lelket számláló falvak még közösen sem képesek szakembereket foglalkoztatni, s kötelező feladataikat is képtelenek ellátni.

A tízmillió Magyarországon is gondot jelent az aprófalvak kérdése, mi lesz velük a 450 millió EU-ban? Ha a megyék helyébe a régiók lépnek (választott képviselői és államigazgatási szempontból egyaránt), akkor egyfajta koncentrációnak lehetünk szemtanúi. Ahhoz, hogy az „áttétel” ne romoljon, arányosan a települések számát is csökkenteni kellene. Hazánkban – a központi régió kivételével – három-három megye alkot jelenleg egy régiót. Ennek megfelelően az egyszerű arányosság alapján a települések számát is harmadára célszerű csökkenteni. Tisztában vagyok vele, hogy ez nem egyszerű matematikai arányosság, de elképzelhetetlennek tartom, hogy e kérdésről ne gondolkodjunk. Manapság azt tapasztalom, hogy a települési önkormányzatok ügye, a helyi önkormányzatokról szóló törvény valamiféle „tabu”, a rendszerváltozás „szent tehene”, amiről nem lehet beszélni. Ha a települések több mint egyharmada működésképtelen, önálló életvitelre alkalmatlan, akkor a finanszírozás rendszere

totálisan rossz és/vagy maga a rendszer rossz.

Város és vidék

A hazai közgondolkodás múltjában meglelhetjük Magyar Zoltán „városmegyéjét” és Erdei Ferenc „város és vidékét”, mint az összetartozó, természetes egység fogalmát, ideáját. E két települési forma egymást kiegészíti: a városban akkumulálódnak a központi szerepkör ellátásához szükséges intézmények és a nagyobb forgalmi és közművelési igényeket támogató munkahelyek, a falvak pedig a természetközeli lakhatás lehetőségét, a kisebb, áttekinthetőbb közösség fenntartó erejét, ott-honosságát adják. Ma mégis versengnek egymással: a falvak is ipari parkokat akarnak építeni, intézményeket fenntartani, s a városok is falusi, nagytelkes lakóterületeket alakítanak ki, hogy ne veszítsék el legtehetősebb polgáraikat. A kiköltöző városiak városi igényekkel lépnek fel a falvakban (állattartás mellőzése, kertművelés korlátozása, a műhely-fenntartás korlátozása), s a városokban koncentrálódnak azok lepusztulásához vezető.

Miért ne lehetne ezeket egyesíteni – a várost és a környező falvakat –, s így életképes egységeket létrehozni? Ismerem

az ellenvetést, hogy mindezt társulási formában is el lehet intézni. Ám ahhoz más emberekre lenne szükség, olyanokra, akik a másik érdekét, szempontját ugyanolyan fontosnak tartják, mint a sajátjukét. Az elmúlt tizenöt év azt bizonyítja, hogy az együttműködési készség igen csekély. Összehasonlításként: az ötvenmillió lakosú Angliában négyszáz települési önkormányzat van. A tízezernyi kicsi falu a közeli városokkal képez egy települési önkormányzatot, s a társadalom szeretné megőrizni a városokat városnak (városi reneszánsz programot hirdetett a kormányzat), s a vidéket vidéknek (tágas, beépítetlen területekkel, összefüggő mező- és erdőgazdasági térségekkel, csenddel, természetközeli vízfolyásokkal).

Az összetartozó települések egyesítésével feloldódik az iparűzési adó és a személyi jövedelemadó problémája, hiszen egy kalapba kerül mindkettő: a városi munkahelyek befizetései gazdagítják a falvakat, és az azokba kiköltözött tehetősek adóforintjai nem veszteségek a városnak. A mai demokrácia gyakorlásán kell változtatni, hogy a minimális többség „ne vigyen mindent”, mert akkor a kisebb falvaknak sem kell attól félnie, hogy a város, mint központ és legnépesebb település minden fejlesztési eszközt önmagára költ.

Az aprófalvak elmúlása

Nagy vihart kavart felvetésem a „települési eutanáziáról”, a falvak elmúlásának tudomásul vételéről, sőt – egyes ese-

tekben – aktív támogatásáról. Ehhez hozzá kell tennem, hogy emberek esetében az eutanázia minden formáját elutasítom, nem tartom emberhez méltónak. Miért gondolkodom más-ként a településekről? Az ott élők miatt. Ahogy a települések létrejötte egy népesedő társadalomban természetes volt, ugyanígy a felhagyásuk, felszámolásuk is természetes lehet egy népességében fogyó társadalomban. Ha a mezőgazdaság fejlődése révén elegendő a néhány évtizede művelt terület felének – harmadának megművelése, akkor a többi területet célszerű visszaadni a természetnek: erdővé, rétté változtatni. Ha az emberiség fennmaradásához, a Föld életéhez minél nagyobb összefüggő természetes és természetközeli területekre van szükség, akkor könnyen adódik a gondolat, hogy a gyengébb termőhelyi adottságú térségeket megfontoltan és fokozatosan szabadítsuk fel, az embereket költöztessük el onnan.

Tudom, hogy e ponton sokakban felrémlik a romániai falurombolás emléke, ezért kérem, hogy jól fontolják meg ezeket a gondolatokat. Mi volt borzasztó a falurombolásban? Az, hogy az embereket őseik földjéről erőszakkal, számukra idegen környezetbe telepítették. Olyan helyre, ahol a falusi lét relatív függetlenségéből egyértelműen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek az igénytelen blokkházakban, s ráadásul a falvak emlékét is el akarták törölni, mert magyar falvak vagy szász települések voltak. Mondanom sem kell, hogy nem erre gondolok.

Az épített környezet védelme során a szakemberek előnyben részesítik az 'in situ' megőrzést. Miért van mégis múltja, jelene és jövője a szabadtéri néprajzi múzeumoknak? Azért, mert vannak helyzetek, amikor a helyben való megőrzés nem lehetséges vagy nem érdemes. Az elnéptelenedő kicsiny falu külterületén, az erdőn túli egykori zártkertben, a négy másik ingatlanon keresztül szolgálmi úttal megközelíthető XVIII. századi présház-pince feltehetőleg jobb helyen van Szentendrén vagy Zalaegerszegen, a szabadtéri néprajzi múzeumban. Így évente több ezer, esetleg több tízezer ember láthatja az elődök találékonyságát, a mívesen megmunkált bálványosprést és a háromcolos vastagságú tölgyfaajtót. Ugyanígy az Árpád-kori téglatemplom biztonságosabb helyen áll egy mentett területen, mint egy ártéren.

Lehet, sőt szükséges elemezni, hogy falvaink sorsa hol vett végzetes fordulatot, hogy az erőltetett szocialista iparosítás és annak végleteként centralista megvalósítása, az állami lakásépítés városokra koncentrálása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése miként vette el a gazdasági alapját ezeknek a településeknek, miként roppantotta meg önfenntartó képességüket. De a tény ettől tény marad. A helyzetet érdemes összehasonlítani az egymillió olasz, üresen álló vidéki házzal a nyolcvanas évek elején, hogy megérthessük, világjelenségről van szó, ami alól néhány sajátos adottságú és szerencsésen korán

ébredő európai ország tudta csak részlegesen kimenteni magát, pontosabban falvait, vidéki élettereit.

A lakosság áttelepítésének lehetőségei

A lakosság el-, illetve áttelepítésének nemcsak nagyüzemi és erőltetett módszerei vannak, hanem emberi, önkéntes és jó megoldást nyújtó változatai is. Célszerű lenne a finn gyakorlatot tanulmányozni, ahol az időseket – a szórvány településrészekről, tanyákról – már a hetvenes években is olyan idősek otthonába gyűjtötték, ahol viszonylag önálló életterületek voltak, és ahol egészségügyi ellátásukról és szociális igényükről is gondoskodni tudott a társadalom. Természetesen nem távoli városok emeletes házaiba telepítették az öregeket, hanem a közeli nagyobb falvak földszintes, saját kiskertes otthonaiba, ahol megszokott környezetükhöz igen hasonlóan élhettek.

A gyakran egyedül élő idősek kivételével gondban vannak a kistelepüléseken a gyermekes családok is. A gyermekeknek távoli az iskola, a szülőknek nincs munkahely. Ebből a körből számukra is egy kitörési pont lehet, ha életképesebb településekre költözésüket támogatja a nagyobb közösség, az állam. Nem jó megoldás, ha a városok 'nem kívánatos' lakóit távoli, elhagyott falvakba költöztetjük, hogy minél távolabb legyenek tőlünk, s ne zavarják a köreinket, mint az a közelmúltban, hazánkban megtörtént.

A felhagyott falvak háza-
it lebontás előtt érdemes fel-
mérni, dokumentálni, a kertek
növényállományát szintén. Épí-
tész, szociológus, néprajzos,
kert- és tájtervező diákság nyári
gyakorlata lehet a falvak érté-
keinek számbavétele, s a kör-
nyék munkanélkülieinek jelent-
het munkát a bontás, termé-
szetnek visszaadás. Az ismer-
eteket könyv alakjában lehet
közé tenni, megőrizve az em-
lékét az ott élő közösségnek
a bölcsőtől a sírig, a település
első írásos említésétől az utol-
só lakó elköltözéséig.

A tanyavilág átalakulása

A magyarországi tanyarend-
szer köztudottan a török idők
után jött létre, az Alföld lakott
területtől távolabb eső részén,
az állattartás és az intenzív
növénytermesztés folytatására.
Egy részük a városból kiszoruló
szegényebb vagy gyermekei-
nek a városi házat átadó idő-
sebb lakókkal népesült be. A ta-
nya egyfajta szabadságot jelent,
a falusi vagy városi szomszéd-
októl való távolságot, elkülö-
nülést. Embert formáló élet-
helyzet, mert mindenkinek meg
kell állnia a saját lábán, hisz
jobbára csak magára számíth-
hat. Ezerestereket és magá-
nyos harcosokat termelt a ta-
nyavilág, meg magukra maradt
öregeket.

A tanyavilág átalakulása
többféle módon következett
be. Egyes területeken a ta-
nyák sűrűsödésével és a ta-
nyasi iskolák, üzletek létreho-
zásával önálló települések jöt-
tek létre, mint a később várossá
vált Mórahalom, vagy a Hód-
mezővásárhely területéből

kivált Mártély. Másutt már a ta-
nyák létrejöttekor természeti és
társadalmi okokból eleve tanya-
bokrok jöttek létre; az ezekben
települt tanyákat nevezik bokor-
tanyáknak a Nyírségben.

Általánosságban elmond-
ható, hogy a tanyáknak a vég-
zetes vágást a mezőgazdaság
szocialista átszervezése, a ter-
melőszövetkezetek erőszakos
létrehozása jelentette. A vo-
natkozó rendelet szerint a ta-
nyaudvaroknak a kollektivizá-
lás során 800–1600 négyzetöl-
területet kellett/lehetett hagyni
a tanyaépületek körül. A gaz-
dasági alapjától megfosztott
tanyák értelemszerűen halál-
ra lettek ítélve. Ha a statisztika-
k tükrében szemléljük, lát-
ható, hogy az egykori ötszáz-
ezres külterületi népesség
mára, mintegy ötven év alatt
száznegyvenezerre csökkent,
s ebben benne vannak az egyéb
külterületi lakott helyek, a me-
zőgazdasági majorok, bányala-
kótelepek, erdészeti és vasúti,
honvédségi lakóhelyek is, sőt
jelentős részüket képezik a volt
zártkertekbe kiköltözők.

A rendszerváltozás környé-
kén úgy tűnt, hogy társadalmi
igény van a tanyaépítésre, és
bekövetkezik valamiféle újjászü-
letés. Az elmúlt évek vizsgálatai
azonban azt igazolják, hogy szó
sincs ilyesmiről. Ennek több
oka van. Az egyik bizonyosan
az, hogy sokan kényszervál-
lalkozóként vágtak bele, vagy
a magas közüzemi költségek
és a nehezen fizethető részle-
tek elől menekültek a külterü-
letre. Mivel azonban a kárpótlás
és privatizáció – e szempont-
ból bizonyosan – rosszul ment
végbe, a tényleges tanyaudva-

rok körül a valóban gazdálkodni
akarók csak elvétve tudtak föld-
et venni, földhöz jutni, s így
a minimális feltétele sem jött
létre a célszerű és eredményes
gazdálkodásnak.

A tanyák reneszánszát nem
remélhetjük a birtokrendezés
hatékony és államilag támo-
gatott rendszerének létrejötte
és működése nélkül. E terüle-
ten is szert kell tenni a megkü-
lönböltetés képességére. Min-
den helyzet más. A ma han-
goztatott megoldások – tanya-
si turizmus, üdülő, illetve lakó
tanyák – azt a veszélyt hordoz-
zák magukban, hogy jelenlé-
tük nehezíti, esetenként lehe-
tetlenné teszi a környező mező-
gazdasági területek művelését.
A kirajzó, de városhoz kötöttsé-
gét fel nem adó népesség nem
tolerálja túlzottan a mezőgaz-
daság trágyaszagú, vegyszere-
ket is alkalmazó világát.

A jövő lehetőségei

Mindezekért megítélésem
szerint igen árnyalt megköze-
lítés szükséges, amibe bele-
fér, mint egyik megoldás,
sok régi tanya bontása is –
ajánlható hasonló alapos-
ságu megközelítés, mint amiről
a falvaknál szóltunk. A tanyák
megszűntetése eredményeket
hozhat a Kiskunsági Nemzeti
Park mozaikos védett terü-
letei között, azok körül, hogy
a spontán emberi használat –
jogcímnélküli beköltözők, ille-
gális tevékenységet folytatók,
engedély nélkül raktározók – ne
jöhessen, illetőleg nehezebben
jöhessen létre.

Amikor a főváros mellékút-
jainak jelentős hányada – mint-
egy 1000 kilométer hosszban
– szilárd burkolat nélküli, ami-
kor összefüggő és viszonylag
sűrűn lakott településrészek
közműellátása hiányos, akkor
társadalmi szempontból igen-
csak kérdéses a szórt tanyák
műszaki infrastruktúrájáról
beszélni, annak támogatását
célul tűzni ki. A lakott helyektől
távoli, a beépítésre szánt terü-
leten kívüli életet annak szabad-
na választania, aki a gazdasági
lehetőség és nem a kényszer
miatt tudatosan, szabad elha-
tározásból és megfelelő erővel
rendelkezvén azt választja. S ez
esetben világos, hogy az ezzel
járó többletköltségeket ő vál-
lalja. Aki nem így él ott, annak
számára a társadalomnak más
segítség kellene felajánlania:
szociális bérlakásokat a telepü-
lések beépített területein, a régi
lakóhelyre emlékeztető idők
otthonát vagy csereingatlant.

A tanyavilág jövőjének meg-
határozásához figyelembe cél-
szerű venni azt a tényt, hogy
egyes területeken – így a Du-
na–Tisza közti homokhátságon
– a jövőben átalakulás várható,
jelentős erdősítésekkel, a me-
zőgazdasági kultúra átalakítá-
sával. E környezetben egészen
másként ítélnélhető meg a tanyák
léte, létjogosultsága.

Körmendy Imre
az Országos Lakás-
és Építésügyi
Hivatal településrendezési
főosztályának
vezetője

A rovatot szerkesztette: *Zábránszkyne Pap Klára*

Átadták a Pro Régió és az Ybl Miklós díjakat

Március 10-én az Országházban adta át a Pro Régió és az Ybl Miklós díjakat *dr. Kolber István*, a regionális fejlesztésért és felzárkóztatásért felelős tárca nélküli miniszter.

Pro Régió Díjban részesültek a terület- és regionális fejlesztés, a térségi és kistérségi együttműködés elősegítése érdekében végzett kiemelkedő tevékenységükért:

Gyökös Zoltán, Biharkeresztes alpolgármestere. A bihari térség 19 településének programadó-térségmenedzsere, akinek jelentős szerepe volt a Bihar-Bihar Eurorégió létrehozásában és a magyarromán határ menti kapcsolatok erősítésében.

Kovács Tibor, a Központi Statisztikai Hivatal volt főosztályvezető-helyettese – poszthumusz. A területi statisztika hazai úttörője és egyben elismert szaktekinélye. Alapításától ő szerkesztette a Területi Statisztika című folyóiratot. Tevékeny résztvevője volt az Országos Területfejlesztési Konceptió és a Területfejlesztési- és Területrendezési Információs Rendszer kidolgozásának, valamint az uniós csatlakozásunkat előkészítő munkacsoportnak.

Dr. Kőszegfalvi György, nyugdíjas egyetemi tanár. Magas színvonalú oktatói, valamint hazai és nemzetközi szinten egyaránt kiemelkedő szakirodalmi munkássága

elismeréseképpen. Vezetői irányításával nagymértékben hozzájárult a VÁTI évtizedeken keresztül kiemelkedő szakmai műhelymunkájához.

Lakatos István, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat irodavezetője. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei kistérségek szervezésével, munkájuk koordinálásával és az európai uniós pályázatok közvetítésével kapcsolatos kiemelkedő tevékenységéért.

Dr. Ormosy Viktor, a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal területigazgatási főosztályának főosztályvezető-helyettese. A magyarországi regionalizmus kialakítása terén kifejtett európai szellemiségű munkájával nagymértékben hozzájárult Magyarország sikeres európai uniós csatlakozásához. Kiemelt szerepet töltött be a területfejlesztési intézményrendszer működtetésében.

Pintye Ágnes, a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal kiemelt térségi programok főosztályának vezetője. Elismerésre méltó a kiemelt térségi programok szervezésében és lebonyolításában, valamint a vállalkozási övezetek fejlesztésében végzett elkötelezett munkája. Külön kiemelendő a Tisza-térség új szemléletű vidékfejlesztési koncepciójának kidolgozása.

Dr. Tímár Judit, a Magyar Tudományos Akadémia Békés-

csabai Regionális Kutatási Központjának tudományos főmunkatársa. Szakmai pályáját széles körű hazai és nemzetközi tudományos szakirodalmi és oktatói tevékenység, valamint terület- és településfejlesztési koncepciók és tanulmányok jellemzik.

Balaton Integrációs Kht. Politikamentesség, egészséges lokálpatriotizmussal áthatott szellem és európai széles látókörűség jellemzi munkájukat, melyet a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet fejlesztése érdekében végeztek az elmúlt időszakban.

Pro Régió Kht. Tevékenységükkel nagymértékben hozzájárulnak a központi régió EU-konform fejlesztéséhez. A „Főutca”-mozgalom elindításával és a régiós pályázatok menedzselése terén végzett munkájukkal kivívták úgy a szakma, mint együttműködő partnereik elismerését.

Veszprém Megyei Területfejlesztési Tanács. Közel tíz éve meghatározó intézménye a régió kistérségi társulásainak létrehozásával és működtetésével kapcsolatos feladatoknak. Széles körű információs tevékenységükkel, a pályázati lehetőségek elnyeréséhez nyújtott segítségükkel pótolhatatlan szolgálatot tesznek a térségben.

Ybl Miklós-díjban részesültek:

Gunther Zolt építész – igényes és sokoldalú építészeti munkásságáért. Az építészetet és az ahhoz

kapcsolódó különböző tevékenységeket kiemelkedő színvonalon, sokoldalúan és következetesen műveli. Megvalósult épületei a kortárs európai építészeti értérendjét tükrözik. Emellett a szakmai közéletben, a nemzetközi regionális kapcsolatokban és a felsőoktatásban kifejtett tevékenysége is példaértékű.

Osskó Judit építész – az alkotó építészeket és az építészeti értékeket a nagyközönségnek igényesen bemutató tevékenységéért. A Magyar Televízió főmunkatársaként közismert és népszerű műsoraiban három évtizede rendszeresen és magas színvonalon tájékoztatja a legszélesebb nézőközönséget a magyar építészeti eredményeiről, bemutatja hazánk és a világ legkiválóbb építészeteinek munkásságát.

Ripszám János építész – igényes és következetes építészeti alkotói tevékenységéért. A balatoni régióban alkotó építész különböző funkciójú épületeit egyéni hangvétel és egyenletesen magas minőség jellemzi. Racionális, szakmai alázatot sugalló magatartása nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy színvonalas, kortárs középületei révén a magyar építészeti vidéken is ismertté és elismertté tegye.

Salamin Ferenc építész – eredményekben gazdag építészeti alkotói és közéleti tevékenységéért. Sokoldalú építészeti tevékenysége az ország legkülönbözőbb térségeire terjed ki, szakmai eredményességét és alkotói népszerűségét ötvennél több megvalósult, karakteres épülete bizonyítja. Szerencsés és Zebegény főépítészeként kiváló eredményeket ért el a települések építészeti értékeinek megőrzésében és építészeti arculatának továbbfejlesztésében.

Dr. Szabó László DLA építész – sokoldalú, gazdag építészeti alkotói és oktatói tevékenységéért. Az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola oktatójaként három évtizede több nemzedéket nevelt az építészeti igényességre, a gyökerek, vagyis a népi építészeti és a műemlékek részletes megismerésére, megbecsülésére. Kiemelkedő oktatói-nevelői tevékenysége és ezzel összhangban lévő tervezői tevékenysége.

